

แบบสำรวจแหล่งศิลปกรรม (ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง) วัดมณีวนาราม

๑. ที่ตั้ง

วัดมณีวนาราม เลขที่ ๑๓๙ ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
พิกัด (UTM หรือ ละจิจูด/ลองจิจูด) ๑๕.๒๓๑๗๓๙, ๑๐๔๘๖๑๙๔๖

๒. ประเภทแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถาน โบราณวัตถุ

ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง

ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง จำนวน ๒ หลัง จัดเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อยู่ระหว่างการประกาศขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร

๓. ประวัติความเป็นมา

๓.๑ ประวัติวัดและสถานที่เก็บรักษาธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง

วัดมณีวนารามเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑๖ ไร่ ๑ งาน ๔๘ ตารางวา เดิมเรียกว่าวัดป่ามณีวัน หรือวัดป่าแก้วมณีวัน ในท้องถิ่นนิยมเรียกกันว่าวัดป่าน้อย หนังสือรับรองสภาพวัด ระบุว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๒ มีหลักฐานแน่นอนเมื่อพระอริยวงศาจารย์ ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (สฺย ป.ธ.๓) หลัค้ำและพระธรรมบาลเมืองอุบลราชธานี ครองวัดในช่วงรัชกาลที่ ๓ ปัจจุบันพระเทพวราจารย์ (ศรีพร วรวิญญู ราชวงค์ ป.ธ.๙, Ph.D.) เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๙

กุฎิใหญ่เป็นกุฎิใต้ถุนสูง หลังคาปั้นหย่า มุงกระเบื้องว่าวคอนกรีต มีมุขหน้าจั่วคู่กันด้านซ้ายและขวาประดับปั้นลมไม้กลึงและไม้ฉลุลาย เป็นเรือนไม้ฝากระดานขนาดใหญ่จำนวน ๖ ห้อง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ในสมัยที่พระครูวิจิตรธรรมภาณี (พวง ธมฺมทีโป) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี ได้บูรณปฏิสังขรณ์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ - สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ปัจจุบันใช้เป็นอาคารพิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปจัดเก็บและจัดแสดงธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง คัมภีร์โบราณ ผ้าห่อคัมภีร์ เครื่องลายคราม ตาลปัตรพัตรองและศาสนวัตถุต่าง ๆ

๓.๒ ประวัติธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง

ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่ง วัดมณีวนาราม ทั้งสองหลังใช้สำหรับนั่งสวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ใช้สำหรับนั่งแสดงพระธรรมเทศนา และใช้เป็นเสลียงแห่ในพิธีต่าง ๆ อาสาธุธร (ทองดำ กัญญาญจน์) เป็นช่างทำและเป็นผู้ถวายหลังหนึ่งด้วย มีข้อมูลว่าตระกูลนี้เป็นผู้อุปถัมภ์วัดและมีอัฐิบรรจุอยู่ที่ซุ้มประตูวัดด้านทิศใต้ ส่วนอีกหลังหนึ่งกล่าวว่าชาวเมืองสุรินทร์นำมาถวายพระอริยวงศาจารย์ (ท่านเจ้าสฺย) ในงานกฐิน รูปแบบศิลปกรรมเป็นแบบเมืองอุบลราชธานีทั้งสองหลัง ในประวัติวัดมณีวนารามได้กล่าวถึงประวัติของธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งไว้ดังนี้

“ธรรมาสันตังชาสิงห์ สลักลายกันดก (กนก) ปิดทองเปลวประดับกระจกสลัปลี ๒ หลัง หลังหนึ่ง ของชาวเมืองสุรินทร์นำมาถวายท่านเจ้า พร้อมกับภคินีสมัยท่านเจ้าครองวัด, อีกธรรมาสันตังชาสิงห์สร้างขึ้นใหม่ สมัยท่านธรรมบาลครองวัด อาสาภุธร (ทองคำ กัญญาภุชฌ) เป็นช่าง” (พระเทพมงคลเมธี ๒๕๒๓ : ๓๐-๓๑)

จากประวัติข้างต้นนี้ ธรรมาสันตังชาสิงห์ วัดมณีวนารามจึงสร้างในสมัยที่พระอริยวงศาจารย์ ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (ท่านเจ้าสุ้ย) เป็นเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม (ครองวัดราวปี พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๔๔๕) จึงเป็นธรรมาสันตังชาสิงห์ที่เก่าแก่มาก และอีกหลังหนึ่งสร้างขึ้นในสมัยท่านพระธรรมบาล (ผุย ธมมปาโล) ครองวัด พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๔

ธรรมาสันตังชาสิงห์ ๒ หลังนี้มีรูปลักษณะใกล้เคียงกัน หลังที่ชาวสุรินทร์นำมาถวายก็น่าจะสร้าง โดยช่างเมืองอุบลราชธานีเช่นเดียวกับหลังที่ ๑ เพราะประดับลวดลายดอกกัลบกกับ ดอกกัลบกกับนี้เป็นลาย เฉพาะแบบศิลปะล้านช้างที่ช่างเมืองอุบลนิยมทำเช่นเดียวกันกับช่างเวียงจันทน์

ดอกกัลบกกับนี้ญาท่านพระมหาเหวต มะเสโน (ดร.) รองประธานองค์การพระพุทธศาสนาสัมพันธ์ แห่ง สปป.ลาว เจ้าอาวาสวัดสี่สะเกด ได้อธิบายว่า “ลายดอกกัลบกกับแปลว่าลายดอกแห่งกาลเวลา” (ณัฐพงศ์ มั่นคง, สัมภาษณ์) ลักษณะเป็นดอกไม้ตูมไม่ปรากฏว่ามีดอกบาน คล้ายผลสับปะรด หรือคล้ายลายก้านชดดอกหวายของภาคกลาง ลายบังนัณฑ์เรียก ในเมืองอุบลราชธานีพบที่บ้านประตู หอพระพุทธบาทวัดทุ่งศรีเมือง หน้าบันหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง บานประตูและบานหน้าต่างเดิม วัดมณีวนาราม บานประตูพระอุโบสถหลังเดิมของวัดสุปฏิหาราม วรวิหาร แทนพระทองทิพย์ วัดศรีอุบลรัตนาราม เป็นต้น (ยุทธนาวารการ แสงอร่าม ๒๕๕๑ : ๒๐-๒๒)

ธรรมาสันตังชาสิงห์ของวัดมณีวนารามมีลักษณะที่ออกแบบมาให้ใช้เป็นเสถียรได้ด้วย

๓.๓ รูปแบบทางศิลปกรรม

ธรรมาสันตังชาสิงห์ทั้งสองหลังของวัดมณีวนารามสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ประกอบด้วยส่วนชาสิงห์ ส่วนฐานบัว ส่วนพื้นและผนังหลังและด้านข้าง ลายที่ประดับบนธรรมาสันตังชาสิงห์เป็นลายแกะสลักลงรักปิดทอง ประดับกระจก บางส่วนทาสีชาด ธรรมาสันตังชาสิงห์หลังหนึ่งถูกทาสีทองทับ ซึ่งแต่เดิมคงจะลงรักปิดทองคล้ายกัน ลายที่ปรากฏได้แก่ ลายประจำยามใบเทศ ลายประจำยามก้ามปู ลายเครือเถาดอกกัลบก ลายเครือเถา ก้านชด ลายกระจัง ลายไข่มุก

เอกลักษณ์โดดเด่นของธรรมาสันตังชาสิงห์สองหลังนี้ เป็นธรรมาสันตังชาสิงห์แบบไทยภาคกลาง ตัวตั้งมีแนวยาวไปด้านหลังไม่เหมือนธรรมาสันตังชาสิงห์ที่พบทั่วไปในอำเภอเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง ช่วงของผนังด้านข้างกับด้านหลังมีเสาบัวเป็นส่วนประกอบ รวมถึงการแกะสลักการวางลวดลายแบบไทย ภาคกลาง มีส่วนที่ผสมผสานศิลปะพื้นถิ่นเข้าไปคือลายเครือเถาดอกกัลบก ส่วนชาตั้งธรรมาสันตังชาสิงห์ หลังที่ ๑ มีสภาพเดิมไม่ถูกทาสีทับ มีขนาดความสูง ๕๔ เซนติเมตร กว้าง ๗๘ เซนติเมตร ยาว ๑๐๓ เซนติเมตร ผนังสูง ๒๑ เซนติเมตร กว้าง ๖๖ เซนติเมตร และ หลังที่ ๒ ซึ่งถูกทาสีทับมีขนาด ความสูง ๕๙ เซนติเมตร ยาว ๑๐๑ เซนติเมตร กว้าง ๗๒.๕ เซนติเมตร ผนังสูง ๒๑ เซนติเมตร กว้าง ๖๕.๕ เซนติเมตร

ญาติท่านพระมหาเวท มະเสโน รองประธานองค์การพระพุทธศาสนาสัมพันธ์แห่ง สปป.ลาว
เจ้าอาวาสวัดสี่สะเกด นครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
เมื่อครั้งเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์วัดมณีวนาราม นั้งธรรมาสันตังชาสิงห์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

๔. ความสำคัญ

ธรรมาสันตังชาสิงห์ วัดมณีวนารามทั้งสองหลัง เคยใช้ในการสวดพระปาติโมกข์มาแต่เดิม มีหลักฐานเป็นภาพถ่ายเก่า ตั้งประจำในสิมหลังเดิมที่รื้อถอนไปแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนา และใช้เป็นเสลี่ยงแห่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ในวาระต่าง ๆ ดังนี้

๑. วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ แห่พระศรีธรรมโศภณ (ปรีชา ปริณญาโณ พิณทอง ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดกลาง ในพิธีต้อนรับพัดยศพระราชอาคันตุกะชั้นสามัญของพระคุณท่าน
๒. วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘ พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติศักดิ์ กิตติวุฑฒ โฉม เจริญสถาพร น.ธ.เอก) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร นั้งธรรมาสันตังชาสิงห์ของวัดมณีวนาราม แสดงพระธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลพิเศษ พระธรรมเสนานี (กิ่ง มหปผลเถร) ณ ศาลาการเปรียญ วัดมณีวนาราม
๓. วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ พระธรรมสิริชัย (บุญเลิศ โสสโก ปรีกกรมสิทธิ น.ธ.เอก) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร นั้งธรรมาสันตังชาสิงห์ของวัดมณีวนาราม แสดงพระธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วันศพพระธรรมเสนานี (กิ่ง มหปผลเถร) ณ ศาลาการเปรียญ วัดมณีวนาราม

นอกจากนี้ธรรมาสันตังชาสิงห์ของวัดมณีวนารามเป็นรูปแบบที่สร้างแรงบันดาลใจในการสร้างธรรมาสันตังชาสิงห์ของวัดอื่น ๆ ในปัจจุบัน เช่น ธรรมาสันตังชาสิงห์ของ พระครูสิริธรรมโกวิท (สายทอง สิริธมโม) เจ้าอาวาสวัดดอนเกลือ เจ้าคณะอำเภอกู่ทองเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ก็สร้างขึ้นในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน (ฉันทพงศ์ มั่นคง, สัมภาษณ์)

๕. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์) ในปัจจุบัน

ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์ทั้ง ๒ หลังของวัดมณีวนารามมีการนำมาใช้งานในพิธีต่าง ๆ เสมอมา ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ เก็บรักษาไว้ในกุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง) ร่วมกับโบราณวัตถุศิลปวัตถุต่าง ๆ ของวัดในสภาพที่ ขาธรรมาสน์ทั้งสองหลังชำรุดเสียหาย

ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ วัดมณีวนารามได้บูรณปฏิสังขรณ์กุฏิพระอริยวงศาจารย์ ในความควบคุมของสำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี เมื่อแล้วเสร็จพระภิกษุพงศ์ ปภสฺสโร (บัวเงิน) (ปัจจุบันลาสิกขา เป็น นายพลิสฐ์ บัวเงิน เจ้าหน้าที่กลุ่มอำนวยการพิพิธภัณฑสถานที่ได้รับพระราชทานที่ ๑๒ อุบลราชธานี) จึงได้รวบรวมโบราณวัตถุศิลปวัตถุต่าง ๆ มาแสดงไว้อย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งธรรมาสน์ ๒ หลังนี้ด้วย เมื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนารามใน พ.ศ. ๒๕๕๙ จึงได้ย้ายธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์ทั้ง ๒ หลังมาจัดแสดงที่กุฏิใหญ่ และได้รับการซ่อมแซมขาธรรมาสน์ที่ชำรุด โดยนายณัฐพงศ์ มั่นคง

ปัจจุบันธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์ของวัดมณีวนารามจัดแสดงในห้องศาสนศิลป์หรือห้องตะวันออกของกุฏิใหญ่ พิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนารามซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมประจำชุมชนคุ้มวัด เปิดให้เข้าชมทุกวัน โดยประสานงานที่ พระปรกณ ชินวโร (ปุ๊กหุด) เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนาราม โทรศัพท์ ๐๘ ๐๔๗๙ ๑๒๑๙ หรือ นายณัฐพงศ์ มั่นคง เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนาราม โทรศัพท์ ๐๘ ๙๙๖๖ ๔๕๓๖

๖. ปัญหาที่พบในพื้นที่

ไม่พบปัญหา มีความเหมาะสม ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์ได้รับการเก็บรักษาในสภาพดีมาก

๗. เกร็ดเรื่องเล่าเกี่ยวกับวัด/ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์

-

๘. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ธรรมาสน์ตั้งขาสิ่งห์ทั้ง ๒ หลังของวัดมณีวนารามปัจจุบันจัดเก็บและจัดแสดงในฐานะโบราณวัตถุศิลปวัตถุของพิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนาราม มีการนำเสนอหรือให้ข้อมูลในหนังสือที่พิพิธภัณฑสถานและทางวัดมณีวนารามจัดพิมพ์ ตลอดจนมีนักวิชาการและผู้สนใจมาเยี่ยมชมศึกษา ณ พิพิธภัณฑสถานวัดมณีวนาราม อยู่เสมอ

บรรณานุกรม

- กรรมการจัดทำหนังสือกึ่งธรรม. กึ่งธรรม โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมเสนานี (กึ่ง มหปผลเถร) ณ เมรุวัดมณีวนาราม ในเมืองอุบลราชธานี ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๘. อุบลราชธานี: วัดมณีวนาราม, ๒๕๓๘.
- คณะกรรมการพิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม. “บุญกฐินวัดมณีวนาราม : อดีตถึงปัจจุบัน,” ใน กฐินเจ้าเมือง พระธรรมเทศนา “กฐินกถา” พระเทพวราจารย์ (ศรีพร วรวิญญู ป.ธ.๙, Ph.D.) เนื่องในโอกาสที่นายสถิตย์ วิฑูรย์ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี เป็นเจ้าภาพทอดถวาย ผ้ากฐิน ณ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี วันเสาร์ที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๒ (ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒), บรรณาธิการโดย ธรรม์ชินโกมุท. หน้า ๔๔-๖๒. อุบลราชธานี: วัดมณีวนาราม, ๒๕๖๒.
- ณัฐพงศ์ มั่นคง. เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม สัมภาษณ์โดย ปกรณ์ ปุกहुต, บ้านดอกแก้ว, ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕.
- ปกรณ์ ปุกहुต และณัฐพงศ์ มั่นคง. “วัดมณีวนาราม.” *วัฒนธรรมศิลปสาร* ๑๕, (มิถุนายน ๒๕๖๒-พฤษภาคม ๒๕๖๓) : ๒๑๑-๒๓๐.
- พระเทพมงคลเมธี. *ประวัติวัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) และอานิสงส์การผูกสีมา พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในงานผูกสีมา วัดมณีวนาราม วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓.* อุบลราชธานี: วัดมณีวนาราม, ๒๕๒๓.
- วิณา วิสเพ็ญ และคนอื่น ๆ. *พิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม.* อุบลราชธานี: วัดมณีวนาราม, ๒๕๖๑.
- ยุทธนาวารากร แสงอร่าม. *พื้นที่นอัสานในงานจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.